

Pravo naroda na samoopredjeljenje sa otcjepljenjem

Sadržaj

- 1. Uvod**
- 2. Samoopredjeljenje versus otcjepljenje**
 - 2.1. *Pravna perspektiva*
 - 2.2. *Normativni osnov i sadržaj prava*
 - 2.3. *Obim i granice samoopredjeljenja*
- 3. Nosilac prava na samoopredjeljenje**
- 4. Uslovi ofanzivnog samoopredjeljenja**
- 5. Secesija Republike Srpske?**
- 6. Federalne jedinice i ofanzivno samoodređenje**
- 7. Facit**

1. Uvod

Tema iz naslova se po pravilu pojavljivala u domaćoj literaturi kao reakcija na zaoštavanje konstelacija u internacionalnim odnosima, dakle kao doktrinalni odgovor na zahtjeve za samoopredjeljenjem i secesijom. Primjetno je, međutim, da pisani radovi naširoko objašnjavaju historiju i normativne okvire prava na saoopredjeljenje i da uz detaljne deskripcije pojedinih slučajeva daju malo upotrebljivih uputa o njegovom konkretnom sadržaju ili o primjeni na konkretan slučaj¹. Sadržaj prava na samoopredjeljenje su afirmirali raspad Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke, Jugoslavije i ujedinjenje dvije Njemačke budući da je raspad komunističkih i socijalističkih federacija zajedno sa naknadnim secesijama Nagorno-Karabaha u Azerbejdžanu, Južne Osetije i Abhazije u Gruziji, Pridnjestrovlja u Moldaviji, Kosova u Srbiji i Krima u Ukrajini² doveo u pitanje principe nepovredivosti granica i teritorijalnog integriteta (suvereniteta). Oživljen je osamostaljenjem Kosova i odlukom Međunarodnog suda pravde³ povodom savjetodavnog mišljenja Srbije o zakonitosti proglašenja nezavisnosti od 17. februara 2008, kao i političkim aktivizmom u Republici Srpskoj oko referenduma koji bi vodili artikulaciji narodne volje kao artkulacije zahtjeva za samoopredjeljenjem.

* Autor je profesor javnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Leipzigu i predsjednik regionalne Fondacije Centar z javno pravo.

¹ Npr. V. IBLER, Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava, *Politička misao*, Zagreb 19/2/1992, s. 53 i dalje; H. KRNETIĆ, Osnovni aspekti secesije u slučaju Crne Gore, *Politeia*, Banja Luka 9/17/2019, ss. 143 i dalje; M. LALIĆ, Fenomen secesionističkih zahtjeva u demokratskim državama: slučaj Katalonije u usporedbi sa Škotskom, *Pravni vjesnik*, Osijek 35/1/2019; D. DIMITRIJEVIĆ, Međunarodnopravni tokovi secesije država, *Zbornik radova kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović*, Beograd 2020, ss. 352 i dalje; N. ŠUTOVIĆ, Samoopredeljenje naroda i raspad Jugoslavije, *Kultura polisa*, Novi Sad VIII/15/2011, s. 43-86.

² Đ. NINČIĆ, Les implications générales juridiques et historiques de la Déclaration d’Helsinki”, *Recueil des Cours*, Haque I/1977, ss. 61 i dalje; DIMITRIJEVIĆ (bilj. 1), 372.

³ *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Međunarodni sud pravde, 22. 07. 2010, pod: <https://www.icj-cij.org/en/case/141>.

Najopširniju internacionalnu raspravu o samoopredjeljenju je, nakon rasprave u Ujedinjenim nacijama između 1950. i 1960. godine, pokrenuo postupak o Kosovu pred Međunarodnim sudom pravde. Ona je pravo na samoopredjeljenje ponovo dovela na međunarodnu agendu. Dakle, nezavisnost Kosova je, suprotno stavovima i zahtjevima kosovske strane, Međunarodni sud pravde u osnovi potvrdio kao izraz samoopredjeljenja naroda ne zauzimajući direktno stav i bez analize prava na samoopredjeljenje i secesije koja se iz njega izvodi. Samoopredjeljenje je podrazumijevalo moć „kolektivne akcije zasnovane na volji naroda“⁴, jer nezavisnost nije proglasila skupština Kosova, nego „osobe koje su zajedno delovale u svojstvu predstavnika naroda Kosova izvan okvira privremene uprave“⁵. Ova činjenica dokazuje da je pravo naroda na samoopredjeljenje vezano za sam čin artikuliranja volje potencijalnih podnosilaca zahtjeva (protest, skup podrške, socijalna akcija koja manifestira stav) i da takva moć kolektivne akcije mora biti u funkciji oslobađanja od pravnog i političkog sistema dominacije, potčinjavanja, eksploatacija i uspostavljanja nezavisnosti.

2. Samoopredjeljenje versus otcjepljenje

2.1. Pravna perspektiva

Neovisno o nijansama postupka pred Međunarodnim sudom pravde o Kosovu⁶ pitanje samoopredjeljenja je u Bosni i Hercegovini i nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma postavljano kao pitanje referenduma za nezavisnost entiteta, konkretno, Republike Srpske ili kao pitanje izlaska Hrvata iz Srba iz Bosne i Hercegovine⁷. Podsjetio bih da srpski političari iz RS-a najavljuju referendum za otcjepljenje i odvajanje od BiH od 2006. godine i to svaki put u formi političke reakcije na pokušaj jačanja državnih institucija.

Iz pravne perspektive takvi zahtjevi nameću sljedeća pitanja: ko je subjekt prava na samoopredjeljenje, kakav je njegov sadržaj i pod kojim uslovima se ono može realizirati u formi otcjepljenja od postojeće države i osnivanja nove države. O tome će u nastavku biti riječ, a izvođenja koja slijede u osnovi će ponoviti moje stavove o pravu na samoopredjeljenje iz monografije *Ustav iz nužde*⁸. Postavljena pitanja ću razmotriti s obzirom na poziciju srpskog naroda u BiH i Republike Srpske u ustavnom sistemu BiH.

2.2. Normativni osnov i sadržaj prava na samoopredjeljenje

Pravo na samoopredjeljenje (samoodređenje) danas važi kao običajno pravo i u toj ga formi priznaje međunarodnopravna literatura.⁹ Normativno je osigurano u članu 1 oba pakta o ljudskim

⁴ R. A. KNUDSEN, *Ideja slobode i „samoopredjeljenje“*, Beograd 2021, s. 221.

⁵ Konačno mišljenje Međunarodnog suda pravde, 22. 07. 2010 (bilj. 3), s.39.

⁶ Prikaz kod KNUDSEN (bilj. 4), ss. 184 i dalje.

⁷ Usp. npr. M. Dodik, srpski član Predsjedništva Bosne i Hercegovine: „Ako se na tome (građanskoj državi op.a.) bude insistiralo, vjerovatno će predstavnici Srba i Hrvata donijeti zajedničku deklaraciju i tražiti da izađu iz BiH, jer im se, osporavaju prava zagarantovana Ustavom i Dejtonskim mirovnim sporazumom“ (navedeno prema: <https://www.cdm.me/svijet/region/dodik-nece-biti-rata-ali-je-moguće-da-srbi-i-hrvati-zatraze-izlazak-iz-bih/>) U intervjuu za španjolske novine El Mundo je istakao da je „BiH propali projekt“ i da je najbolje rješenje za tu državu da se Bošnjaci, Srbi i Hrvati „razdvoje na civiliziran način“ – Srbi i Hrvati bi mogli izići iz BiH (prema Jutarnji list (HINA), 23. 01. 2022, pod: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/dodik-pozvao-na-civilizirano-razdvajanje-bosnjaka-srba-i-hrvata-u-bih-napao-schmidta-sto-on-misli-tko-je-on-15148758>).

⁸ E. ŠARČEVIĆ, *Ustav iz nužde*, Sarajevo 2010, ss. 349 i dalje.

⁹ Usp. T. H. IRMSCHER, Selbstbestimmungsrecht der Völker, u: B. Schröbener (ur.), *Völkerrecht. Lexikon zentraler Begriffe und Themen*, Heidelberg/München/Landsberg/Frechen/Hamburg 2014, s. (367 i dalje)370; K. DOERING, Das

pravima¹⁰ sa čijim stupanjem na snagu (1976) pravo na samoodređenje postaje esencijalnim principom savremenog internacionalnog prava sa *erga-omnes*-djejtvom.¹¹ Ovdje je propisano da svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje/samoodređenje na osnovu kojeg slobodno odlučuju o svom političkom statusu.¹² U „politički status“, na jednoj strani, ulazi ustavni status, u smislu uspostavljanja unutrašnjeg uređenja, na drugoj, vanjski status, u smislu internacionalnog pozicioniranja i zadobijanja priznanja.¹³ Generalna skupština UN je u više rezolucija naglašavala da je slobodno donošenje odluke o političkom statusu sastavni dio prava na samoodređenje.¹⁴ Stavovi UN-organa izričito potvrđuju postojanje prava na samoopredjeljenje koje stoji na raspolaganju narodima kao pravo čija se povreda može „utuživati“. ¹⁵ Na toj pozadini države i nacionalni sudovi polaze od opšteg važenja prava na samoopredjeljenje kao načela s pravnim kvalitetom.¹⁶

Pravo na slobodno odlučivanje o vanjskom političkom statusu principijelno uključuje mogućnost utemeljenja nove države i time podrazumijeva secesiju ili raspad jedne države koja bi, npr. zbog dismembracije, prestala postojati.¹⁷ Budući da mogućnost secesije vodi obrazovanju i priznanju nove države, postavlja se pitanje odnosa ovog prava prema fundamentalnom principu internacionalnog prava, naime prema principu *suvereniteta* koji u odnosu na teritorijalni integritet države ima poseban značaj. Podsjetio bih da na osnovu suvereniteta svaka država ima pravo i obavezu da brani sopstvenu egzistenciju unutar postojećih teritorijalnih granica. Ovo je osnovni razlog zbog kojeg je, ne beznačajan dio literature, odlučno odbijao pravo na samoopredjeljenje u

Selbstbestimmungsrecht der Völker, u: B. SIMMA (ur.), *Charta der Vereinten Nationen. Kommentar*, 1991, nakon Art. 1, randnr. 14 i dalje; S. HOBBE, *Einführung in das Völkerrecht* (9. izd.), Tübingen/Basel 2000, s. 111 i dalje, posebno s.117/118; H. J. HEINTZE, *Völker im Völkerrecht*, u: K. IPSEN (ur.), *Völkerrecht* (4. Izd.), München 1999, s. (341 i dalje) 343 i dalje; S. OETER, *Selbstbestimmungsrecht im Wandel. Überlegungen zur Debatte um Selbstbestimmung, Sezessionsrecht und „vorzeitige“ Anerkennung*, *ZaöRV* 52/1992, s. 741-780; M. NOWAK, *UNO-Pakte über bürgerliche und politische rechte und Fakultativprotokoll. CCPR-Kommentar*, Kehl a.R./Strassburg/Arlington 1989, Art. 1, randnr 1 i 14 sa detaljnijim napomenama; D. MURSWIEK, *Die Problematik eines Rechts auf Sezession – neu betrachtet*, *AVR*, 31/1993, s. 307 i dalje; A. KISS, *The peoples' right to Self-Determination*, *HRLJ* 7/1986, s. 165 i dalje, 170 i dalje; K. A. WIRTH, *Kosovo am Vorabend der Statusentscheidung*, *ZaöRV* 67/2007, s. (1065 i dalje) 1068 i dalje.

¹⁰ Korišteni su tekstovi oba pakta sa protokolima na njemačkom jeziku iz R. SCHWARTMANN (ur.), *Völker- und Europarecht* (11. izd.), 2018, br. 33-34.

¹¹ Slučaj Istočni Timor (Case Concerning East Timor [Portugal vs. Australija], presuda od 30. 06. 1995, ICJ Rep. 1995, s. 90 i dalje br. 29, štampan u: O. DÖRR, *Kompendium völkerrechtlicher Rechtsprechung*, 2004, s. 591 i dalje). Pojmovna razlika između francuskog termina „pravo“ i engleskog termina „princip“ je prevaziđena i danas na pozadini višegodišnje prakse UNa može biti riječi samo o normi međunarodnog prava koja stvara pravne pbeveze; usp. HOBBE (bilj. 9), s. 117/118 sa daljim napomenama.

¹² Istovjetna tekstualan verzija u oba pakta glasi u čl. i st. 1: „Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje. Snagom ovog prava oni slobodno odlučuju o svom političkom statusu i uobličavaju u slobodi svoj privredni, socijalni i kulturni razvoj“.

¹³ D. TÜRER, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Mit einer Exkurs zur Jurafrage*, Bern 1976, s. 111; isti, „Self-Determination“, *EPIL* 8/1985 s. (364 i dalje) 470 – 473; E. KLEIN, *Das Selbstbestimmungsrechts der Völker und die deutsche Frage*, Berlin 1990, s. 43; NOWAK (bilj. 9), randnr. 32.

¹⁴ Deklaracija o nezavisnosti (Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples), GA-Res 1514 (XV) Generalne skupštine od 14. 12. 1960; Deklaracija o principima (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations, GA-Res 2625 (XXV) od 24. 10. 1970.

¹⁵ Prema tome, organi UNa polaze od mogućnosti realiziranja prava na samoodređenje i ukazuju na njegovu povredu. Upravo je u Namibija-ekspertizi iz 1971. (ICJ Rep. 1971, s. 31) i u slučaju Zapadna Sahara iz 1975. (1975 s. 31 i dalje) Internacionalni sud govorio o *pravu* na samoopredjeljenje i u odluci o Nikaragvi konstatirao običajnopravno važenje prava na samoopredjeljenje naroda (ICJ Rep. 1986, s. 14 i dalje).

¹⁶ Usp. za Njemačku sa konkretnim primjerima HEINTZE (bilj. 9), s. 343/4.

¹⁷ Usp. DIMITRIJEVIĆ (bilj. 1), s. 369; Đ. NINČIĆ, *Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija*, Beograd 1967, s. 295 i dalje; LJ. AČIMOVIĆ, *Načelo samoopredjeljenja naroda u jugoslovenskoj krizi*, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd 1-2/1993, s. 50 i dalje; MURSWIEK (bilj. 9), s. 309.

formi secesije.¹⁸ Sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća je normativni sadržaj samoopredjeljenja osporavan i umjesto njega je istican načelni karakter ovog prava koje ne dobacuje dalje od političko-moralnog principa.¹⁹

2.3. Obim i granice samoopredjeljenja

Najjasniji opis sadržaja ovog prava se nalazi u *Friendly Relations-deklaraciji*²⁰ koja preuzima formulaciju iz oba pakta o ljudskim pravima: svi narodi imaju pravo da „slobodno i bez miješanja izvana odlučuju o svom političkom statusu i da uobličavaju sopstveni privredni, socijalni i kulturni razvoj i svaka država je obavezana da poštuje ova prava u skladu sa odredbama Povelje UNa“. Ovdje se iz teksta vidi da se pravo na samoopredjeljenje posmatra kao jedinstveno pravo koje ne podliježe razdvajanju na unutrašnje i na vanjsko samoopredjeljenje. No, doktrine i državna praksa opravdavaju razlikovanje između *vanjskog* i *unutrašnjeg* aspekta ovog prava. Takva razlika je na jednoj strani rezultat procesa dekolonijalizacije i njegovog utjecaja na razumijevanje samoopredjeljenja²¹. Na drugoj strani ona proizilazi iz potrebe uravnoteživanja odnosa između prava na samoopredjeljenje i principa teritorijalnog integriteta država.²²

Vanjsko se u literaturi naziva *ofanzivnim* pravom na samoopredjeljenje, jer se radi o promjeni teritorijalnog statusa jednog naroda koji se poziva na samoopredjeljenje i na osnovu njega organizira novu državu. Očigledno je da u ovoj varijanti pravo na samoopredjeljenje stoji u suprotnosti sa principom državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta: suverenitet zahtijeva očuvanje teritorijalnog *status quo*; samoopredjeljenje je u najmanju ruku potencijalno usmjereno na njegovu izmjenu.²³ U ovoj suprotnosti se uočava centralna antinomija koju donosi pravo na samoopredjeljenje: bez prava na secesiju ne postoji pravo na samoopredjeljenje. Ako bi pravo na samoopredjeljenje u svakom slučaju podrazumijevalo mogućnost secesije, ono bi međutim obesmisliło samoopredjeljenje kao zasebno pravo. Odgovor je u unutrašnjem pravu koje se naziva *defanzivnim* pravom na samoopredjeljenje, jer otvara mogućnost reakcija koje ne diraju u teritorijalni integritet u uslovima ostvarenja ovog prava. Riječ je o različitim vrstama autonomija kojima se osigurava adekvatan pravni i faktički status potencijanom nosiocu prava na samoopredjeljenje: *teritorijalnim*, *personalnim* i *funkcionalnim* autonomijama.²⁴

¹⁸ Klasičan primjer je stav da „princip suvereniteta logički isključuje pravo na samoodređenje. Ako međunarodno pravo garantira princip suvereniteta postojećih država, ono ne može istovremeno odobravati, da suverenitet bude ugrožen na osnovu prava na samoodređenje i obrnuto.“ H. ARMBRUSTER, *Selbstbestimmungsrecht*, u: Strupp/Schlochauer (ur.), *Wörterbuch des Völkerrechts*, tom 3, Berlin/Leipzig 1962, s. 250 i dalje, 253.

¹⁹ Usp. HEINTZE (bilj. 9), s. 343; MURSWIEK (bilj. 9), s. 309 i dalje.

²⁰ Deklaracije o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija koju je usvojila Generalna skupština 1970.(Resolucija UN-Genralne skupštine br. 2625(XXV). (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations”, UN General Assembly, 24 October 1970, A/RES/2625[XXV])

²¹ MURSWIEK (bilj. 9), s. 307 i dalje; OETER (bilj. 9), s.741 i dalje.

²² HOBE (bilj. 9), s. 118.

²³ NINČIĆ (bilj. 17); DIMITRIJEVIĆ (bilj. 1) passim, posebno s. 367 i dalje; Th. SCHWEISFURTH, *Völkerrecht*, Tübingen 2006, s. 382 i dalje; MURSWIEK (bilj. 9), s. 325; HOBBE (bilj. 9), s. 115.

²⁴ U prvom slučaju se radi o autonomiji koja se oslanja na teritorijalne cjeline čije kompetencije prevazilaze regionalnu ili komunalnu samoupravu i odnose se na specifične probleme manjina odnosno manjinskih prava etničkih zajednica – dolazi u obzir tamo gdje jedna grupa naseljava homogen teritorij. Drugi tip autonomija je personalno definiran tako da se kolektivna prava prenose na predstavnika etničke grupe čime se probijaju uobičajeni odnosi sa državom i poračtivo se kolektivna prava jedne manjine prenose na jednu osobu – dolazi u obzir tamo gdje naseljena područja jedne etničke grupe nisu homogena. Treći tip autonomije podrazumijeva prenos izabranih državnih funkcija i prava na

Prema tome, ako je riječ o *sadržaju* prava na samoopredjeljenje, mora se razlikovati između njegovog ofanzivnog i defanzivnog aspekta. Prvi podrazumijeva secesiju i stoji u suprotnosti sa teritorijalnim integritetom država (suverenitetom), drugo podrazumijeva samoopredjeljenje bez secesije i u izvedbenim formama ne dira u teritorijalni integritet država.

3. Nosilac prava na samoopredjeljenje

Iz normativnih stavova međunarodnih dokumenata koji reguliraju samoopredjeljenje slijedi da je jedini adresat prava na samoopredjeljenje *narod*. Ranije shvatanje, prema kojem se samo *državni narodi* (*države, nacije*) kao članice Ujedinjenih nacija mogu pozvati na samoopredjeljenje je prevaziđeno. Već prvi član oba pakta o ljudskim pravima utvrđuje upravo da su *svi narodi* nosioce prava na samoopredjeljenje. Uz to treba uzeti u obzir i argument suvereniteta koji sadržajno-logički isključuje mogućnost da se države pozovu na ovaj pravni princip.²⁵ Uspostavljanjem ustavnog ustrojstva državni organi djeluju u ime naroda koji ga je uspostavio i to sa dvostrukom posljedicom: jedna je da po donošenju ustava pravo na samoopredjeljenje više ne stoji na raspolaganju kao osnov na koji bi se narod mogao pozvati kako bi osporio akte ustavnih organa, a druga je da se moraju razlikovati kompetencije jednog naroda i jedne države. Narod raspolaže pravima u koja se ubraja i samoopredjeljenje, država raspolaže suverenitetom koji podrazumijeva samoopredjeljenje kao iscrpljenu pretpostavku.

Upravo je navedena razlika između kompetencija jednog naroda i jedne države u funkciji uspostavljanja pravne sigurnosti u internacionalnim odnosima. Uz to, pravo na samoopredjeljenje ne ovisi direktno, kako je to tipično za suverenitet, o postojanju određenog državnog teritorija, nego isključivo o egzistenciji jednog naroda. No, teritorijalna komponenta mora biti uzeta u obzir kod njegove realizacije u formama ofanzivnog prava na samoopredjeljenje. Sve to upućuje na zaključak, koji još jednom treba potcrtati, da je isključivi nosilac prava na samoopredjeljenje *narod*. „*Svi narodi*“ u smislu čl. 1 oba Pakta o ljudskim pravima obuhvata i narode koji žive u nezavisnim državama – to slijedi iz čl. 1 br. 2 UN-Povelje koja uvezuje pravo na samoopredjeljenje sa principom jednakosti. Na osnovu toga *svi narodi* imaju jednaka prava i obaveze.²⁶

Takav zaključak, međutim, ne odgovara na pitanje, koja se grupa ljudi smatra narodom, odnosno kakva se grupa može pozvati na samoopredjeljenje kako bi utemeljila pravo na secesiju. Jer, opšteobavezujuća definicija naroda ne postoji, ona se ne može izvesti ni iz opštih pravila međunarodnog prava, ni iz njegovih standarda i izvora, kao ni iz dokumenata koji se specifično odnose na samoopredjeljenje.²⁷ Dva se elementa, ipak, mogu izdvojiti iz prakse država i opšte terije države kao pretpostavke za identifikaciju naroda: na jednoj strani se mora raditi o *grupi* ljudi sa vlastitim *identitetom* koja, na drugoj, strani mora stajati u vezi sa *teritorijem* koji naseljava. Element identiteta se, iako u praksi problematičan u pogledu *priznanja* svojstva naroda, može odrediti s obzirom na subjektivni element *volje* da se pripada jednom narodu i s obzirom na niz objektivnih elemenata kao što su etničko prijeklo/pripadnost, jezik, kultura, religija, historija, zajednička sudbina ili privredni sistem. Narod je u tom smislu grupa ljudi koju karakteriziraju objektivne

privatnopravna udruženja etničkih grupa i nacionalnih manjina pri čemu zaštitu uživaju područja grupnog identiteta, posebno, kultura, mediji, odgoj, obrazovanje i upražnjavanje odgovarajuće vjere.

Detaljnije npr. HEINTZE (bilj. 9), randnr. 380 i dalje; HOBBE (bilj. 9).

²⁵ Usp. HEINTZE (bilj. 9), 355 i dalje; K. HAILBRONNER/M. KAU, *Der Staat und der Einzelne als Völkerrechtssubjekte*, u: W. G. Vitzthum, *Völkerrecht*, (5. izd.), Berlin/New York 2010, s. (147 i dalje) 198-200.

²⁶ HEINTZE (bilj. 9), 356; HOBBE (bilj. 9), s. 115.

²⁷ T. STEIN/CH. V. BUTTLAR, *Völkerrecht*, (12. izd.), Köln/München 2009, s. 236; IRMSCHER (bilj. 9), s. 368; HOBE (bilj. 9), s. 171.

osobine etničke prirode ili elementi zajedničke kulture kao što su jezik, religija ili zajednička sudbina, kao i subjektivne karakteristike koje se svode na samodefiniranje i samoidentifikaciju u pogledu zajedničke pripadnosti ili grupne posebnosti.²⁸

U ovom odnosu pojma *narod* prema pojmu *državni narod* leži razlika između kulturno-jezički i etno-biološki profiliranog naroda i državno-pravno profilirane države-*nacije*. Ona artikulira pravnu perspektivu pitanja, ko je nosilac prava na samoopredjeljenje i pod kojim uvjetima se ono može realizirati. Za odgovor je neophodno vanjsko (*ofanzivno*) i unutrašnje (*defanzivno*) pravo na samoopredjeljenje dovesti u vezu sa pojmom naroda i odnosom koji ovaj pojam ima prema *političkom statusu* svakog naroda. Sam pojam „narod“ u smislu političkog statusa predstavlja korelat činjenice o sposobnosti uspostavljanja vlastite države. Država je u slikama javnog prava praktičan izraz ustavotvorne vlasti jednog naroda. U ustavotvornom aktu, koji obuhvata pravno verificiranje činjenice da je jedan (kulturno-etno-biološki) narod uspostavio vlastitu državu, dolazi do izražaja uspostavljanje političkog statusa svakog naroda: on iz kulturno-etno-biološke grupe/zajednice aktom državotvorstva i ustavotvorstva postaje državno-pravna grupa/zajednica. Prevedeno u pojmovnik javnog prava: uspostavljanjem vlastite države jedan narod definira vlastiti *politički status* i postaje državnim narodom, odnosno, nacijom. Sama *Friendly Relations-deklaracija* Generalne skupštine UN-a od 24. oktobra 1970. godine²⁹ je ovu definiciju izostrila: „Ostvarenje prava naroda na samoopredjeljenje za jedan narod predstavlja mogućnost uspostavljanja suverene i neovisne države, slobodno ujedinjenje ili spajanje sa nekom nezavisnom državom ili prelaz u neki drugi politički status koji bi narod slobodno izabrao.“³⁰ „Politički status“ (politički poredak) podrazumijeva, dakle, akt ustavotvorne vlasti ili slobodno izraženu volju koja grupu ljudi prevodi u politički narod, odnosno *zajednicu državljana*. Savremeni jezik internacionalnog prava takvu grupu naziva nacijom.

Potrebno se na ovom mjestu zadržati na razlici „državnog naroda“ i „kulturno-biološkog naroda“, i njenom terminološkom korelatu „nacija“ i „narod“³¹, budući da ona upućuje na razliku suštinske prirode koja je relevantna za realizaciju samoopredjeljenja. Naime, narod koji se „samo-opredjelio“ ili „samo-odredio“ postajući nacija ili politički narod (uspostavljanjem vlastite države, ustavotvorstvom) razlikuje se od naroda koji se samoidentificira iako nije uobličen kao nacija (državni narod, politički narod) upravo s obzirom na subjektivitet koji mu osigurava pravo na samoopredjeljenje: kao subjekt prava na samoopredjeljenje koje implicira secesiju može fungirati samo *narod* (kulturno-biološki narod, kulturno-etnička zajednica). Konkretnije, na pravo na samoopredjeljenje, uključiv secesiju, mogu se pozvati *samo narodi u kulturno-biološkom, odnosno etničkom smislu*. Nacije (državni narodi, politički narodi) su, kazano pravnim jezikom, već u formama vanjskog (ofanzivnog) prava realizirali svoj politički status (utemeljenjem države), a time i iscrpili ključnu svrhu prava na samoopredjeljenje – prava na organiziranje vlastite države.

²⁸ Usp. E. ŠARČEVIĆ, *Dejtonski ustav: karakteristike i karakteristični problemi*, Sarajevo 2009, s. 25 i dalje; HOBE (bilj 9), s. 171. IRMSCHER (bilj. 9), s. 369; STEIN/V. BUTTLAR (bilj. 27), s. 237.

²⁹ Bilj. 20.

³⁰ Prevod na srpski: „Stvaranje nezavisne i suverene države, slobodno udruživanje ili integracija sa nekim nezavisnim državama ili uspostavljanje bilo kog drugog političkog poretka koji je jedan narod slobodno odabrao, predstavlja za taj narod način vršenja njegovog prava na samoopredjeljenje.“ Citat iz: V. HADŽI-VIDANOVIĆ/M. MILANOVIĆ (ur.), *Međunarodno javno pravo. Zbirka dokumenata*, Beograd 2005, s. 37.

³¹ ŠARČEVIĆ (bilj 28).

Pravna posljedica tavog razgraničenja se u odnosu na manjine³² (nacionalne, etničke, jezičke) pokazuje kao ograničavajući faktor: one se načelno ne mogu pozivati na pravo na samoopredjeljenje jer je ono vezano za kvalitet naroda. Nacionalne manjine su u pravilu dijelovi jednog naroda koji je konstitutivan (dakle, koji nose državnost) u drugoj državi. Ako manjine istovremeno pokazuju kvalitet naroda problem realizacije prava na samoopredjeljenje može nastati u slučajevima masivne diskriminacije i povrede ljudskih prava. U takvoj konstelaciji iz povrede manjinskih prava nastaje situacija u kojoj manjina ima pravo da se pozove na samoopredjeljenje kao „posljednje utočište“ pred povredom ljudskih prava i pred teškim oblicima ugnjetavanja manjina³³. Ovim se ukida obaveza na lojalnost koja rezultira iz državljanstva.³⁴

Vidljivo je, ipak, da se pravom na samoopredjeljenje u defanzivnoj formi uređuju pretpostavke akomodiranja određene manjinske grupe u konkretnoj državi, dok se pravnim okvirima zaštite manjina na konkretan način uređuje pravna pozicija takve grupe u jednoj državi.³⁵ U samo jezgro prava koja se moraju garantirati manjinam ulazi upravo pravo pripadnika manjine na fizičku egzistenciju, pravo na zaštitu kulturnog identiteta, upotrebe vlastitog jezika i osiguranje slobode komuniciranja. Iz toga se mogu izvoditi zahtjevi za institucionaliziranjem pojedinih prava, npr. prava na nastavu na maternjem jeziku u državnim školama, na političko učešće u državnim tijelima sa pravom na parlamentarno zastupanje, dakle, skupa prava koja osiguravaju status manjinskoj grupi i ulaze u područje defanzivnog samoopredjeljenja. Prema tome, pravo na samoopredjeljenje, kako ga jamči međunarodno pravo, na prvom mjestu definira okvirne uslove za osiguranje teritorijalnog integriteta uz realizaciju defanzivnog samoopredjeljenja naroda koji su integrirani u naciju. Ofanzivno samoopredjeljenje ostaje kao rješenje za nuždu i to za slučaj najtežih povreda ljudskih prava i nesrazmjernog ugnjetavanja jednog naroda.

Da bi se jedan narod pozvao na samoopredjeljenje i realizirao ga u formi uspostavljanja sopstvene države nije dovoljno samo postojanje naroda koji bi na osnovu biološko-kulturnih i historijsko-mentalnih elemenata mogao biti objektivno identificiran. Upravo nas napomena o mogućnosti da manjina koja posjeduje kvalitet naroda u odgovorajućim okolnostima zahtjeva utemeljenje sopstvene države u formi ofanzivnog prava na samoopredjeljenje ,uvodi u područje sumiranja pretpostavki koje moraju biti ispunjene da bi se narod, pozivanjem na pravo na samoopredjeljenje, mogao konstituirati u državu.

4. Uslovi ofanzivnog samoopredjeljenja

Pravo na secesiju se može, dakle, postaviti *samo* kao pitanje ofanzivnog prava na samoopredjeljenje. Još jednom: na njega se *ne* može pozvati državni narod (nacija), nego manja grupa, odnosno, manjina koja posjeduje svojstva naroda u etničkom (kulturno-biološkom) smislu. U uslove koje takav narod mora ispuniti u smislu pravnog utemeljenja zahtjeva za secesijom ulazi naseljavanje zaokruženog teritorija na kojem konkretan narod predstavlja isključivu ili dominantnu većinu; takva većina mora biti podobna za obrazovanje vlastite države, mora obuhvatati isključivu

³² U politološkim i znanstvenim raspravama se uglavnom koristi pojam manjine koji je razvio F. Capotorti u svom izvještaju za tadašnju Potkomisiju UN-a za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina (*UN-Doc. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1*, 1979). Prema tom shvatanju manjine su grupe u jednoj državi koje su (1) bročano slabe da (2) dobiju dominantno mjesti i (3) razlikuju se etnički, vjerski i jezički od većine, iako (4) njeni članovi posjeduju (5) državljanstvo države u kojoj se nalaze i (6) razvijaju uzajamni osjećaj solidarnosti i identiteta. Usp. F. CAPOTORTI, *Minorities, EPIL III/1977*, s. 410 i dalje.

³³ Usp. HOBE (bilj 9), S. 464,

³⁴ HEINTZE (bilj. 9), 363; HOBBE (bilj. 9), s. 115 i dalje.

³⁵ Usp. npr HOBE (bilj 9), s 464; K. DOEHRING, *Völkerrecht*, (4. izd.) 2004, randnr.1024.

ili značajnu većinu samog naroda i teritorij koji predstavlja njegovo tradicionalno područje života.³⁶ Teritorijalna autohtonost obuhvata „izvorno vlasništvo“ nad teritorijalnim područjem³⁷ i ne može se, s obzirom na razmjere mogućeg etničkog čišćenja, ograničiti isključivo na indigenu populaciju. Ako bi se etničko čišćenje, prinudno ili dirigitirano naseljavanje teritorija narodom koji tradicionalno nije za njega vezan, prihvatilo kao teritorijalni osnov secesije, onda bi se obesnažio sam smisao autohtonosti i samoopredjeljenja, jer bi se nasilje razumijevalo kao prihvatljivo ili čak zakonito sredstvo uspostavljanja zaokruženih teritorijalnih cjelina. To bi bila logička posljedica zahtjeva da se povrede ljudskih prava velikog formata, kakve su masovna protjerivanja i ubijanja pripadnika drugog naroda sa prinudnim raseljavanjem, stave u funkciju održavanja mira i internacionalne sigurnosti.

Konačno, „neprihvatljiva diskriminacija“, kako je gore spomenuto, podrazumijeva da je narod u postojećoj konstelaciji do te mjere diskriminiran zbog svoje etničke (narodne) pripadnosti da drugim sredstvima ne može odbraniti vlastitu egzistenciju. Pod takvim uslovima određena grupa jeste subjekt prava na samoopredjeljenje koje uključuje secesiju, čak i ako bi ona u smislu defanzivnog prava na samoopredjeljenje predstavljala manjinu definiranu propisima o manjinskim pravima. Defanzivno (unutrašnje) samoopredjeljenje bi u iznimnim situacijama teških diskriminacija i povreda ljudskih prava preraslo u ofanzivno (vanjsko) samoopredjeljenje³⁸. Za utemeljenje secesije je također dovoljno, da je pogođeni narod, koji je na konkretnom prostoru u prošlosti predstavljao dominantnu većinu, protiv svoje volje, naseljavanjem većinskog naroda zajedničke države ili sličnim mjerama, postisnut sa „svoga“ teritorija i pretvoren manjinu, da bi secesija bila utemeljena. U takvoj konstelaciji je potisnuti narod subjekt prava na samoopredjeljenje i može se pozvati na vezu sa „svojim“ teritorijem.³⁹

Iz toga slijedi da se pravo na samoopredjeljenje u konkretnoj formi secesije ne može osporiti argumentom teritorijalnog integriteta i suvereniteta država. Ono pod pretpostavkom ispunjenja nabrojanih uslova stoji na raspolaganju svakom narodu. Istina, u pogledu principa državnog suvereniteta mora se tumačiti restriktivno. Dakle, ono će biti dopušteno samo ako nije otvorena mogućnost defanzivnog samoodređenja u jednoj od formi autonomije i ako su ispunjeni dodatni uslovi koji u rezultatu vode odgovoru na pitanje da li je narod u konkretnoj situaciji do te mjere diskriminiran ili na neki sličan način ugoržen da je secesija kao oblik „spašavanja“ jedini opravdani izlaz. Smisao samoopredjeljenja se upravo sastoji u zahtjevu da se obezbijede socijalni, politički i kulturni uslovi koji najbolje odgovaraju sepcifičnim potrebama i uslovima života svakog naroda.

Ako u konkretnom sklučaju, ipak, nisu ispunjene pretpostavke „krajnje nužde“ (iznimne situacije) koje opravdavaju ofanzivno samoopredjeljenje u formi secesije, dolazi se do praga ispod kojeg ostaje pitanje pravnog puta za zaštitu jednog naroda. Ovdje se mora pomisliti na obezbjeđenje minimalne mjere autonomije pogođenom narodu. Ovakva „minimalna mjera“ se neće moći precizirati na opštevažeći način, presudne će biti okolnosti konkretnog slučaja. No, za potrebe apstraktnog stava može poslužiti dijagnoza *Dietera Murswieka*: „Toliko autonomije koliko je moguće, ali tako da se ne ugrozi jedinstvo cijele države.“

Poziv na samoopredjeljenje će voditi raspadu države čiji se narod osamostaljuje u formama dismembracije ili secesije. Takvo samoopredjeljenje će u svakom slučaju biti priznato ukoliko uslijedi mirnim putem – tako u slučaju Čehoslovačke (01. oktobra 1993). Mnogo teže je zauzeti

³⁶ MURSWIEK (bilj. 9), s. 328; HAILBRONNER/KAU (bilj. 25), s. 109 sa daljim uputama u fn. 243.

³⁷ Usp. HEINTZE (bilj. 9), 359 i dalje.

³⁸ Usp. STEIN/V. BUTTLAR (bilj. 27), s. 242; OETER (bilj. 9), s. 772 i dalje; MURSWIEK (bilj. 9), s. 328; HAILBRONNER/KAU (bilj. 25), s. 200.

³⁹ MURSWIEK (bilj. 9), s. 328.

stav u situacijama u kojima se nezavisnost na osnovu prava na samoopredjeljenje uspostavi nasilnim putem. Primjeri su Nagorno Karabah, Abhasija, Južne Osietija i Čečenija.⁴⁰ U svakom konkretnom slučaju se mora cijeniti argument nesrazmjerne diskriminacije koji uključuje i ugnjetavanje jednog naroda do nepodnošljivosti. Većina zapadnih zemalja je očigleno polazila od toga da postoji razlika između Kosova i odvajanja Abhazije i Južne Osiecije iz Georgije: za osamostaljenje Kosova govori značajna vremenska dimenzija učinka ranijih državnih mjera i masovnog kršenja ljudskih prava uz diskriminaciju kosovskih Albanaca kao izraz zloupotrebe državnog suvereniteta Srbije⁴¹. Dugoročni ostanak Kosova u sastavu Srbije je ovim učinjen trajno neprihvatljivim i opravdano je secidiranje Kosova iz Srbije⁴² jer se mora uzeti da je bar za vrijeme NATO-zračnih napada i prije uspostavljanja internacionalnog prisustva na Kosovu, diskriminacija i zlostavljanje kosovskih Albanaca poprimilo takve razmjere, da se mora prihvatiti samoopredjeljenje u formi ofanzivnog prava.⁴³

5. Secesija Republike Srpske?

Budući da samo *narodi* mogu fungirati kao subjekti prava na samoopredjeljenje, nije teško izvesti zaključak da entiteti nisu subjekt samoopredjeljenja i da ne mogu postaviti pravno utemeljen zahtjev usmjeren na secesiju. Samo se etnički Srbi (Srbi kao narod) mogu pozvati na samoopredjeljenje koje bi uključilo teritorijalnu secesiju. Srbi su, mjereni objektivnim kriterijima, narod u goreopisanom smislu i pod pretpostavkama demografske većine se mogu pozvati na samoopredjeljenje i teritorijalnu secesiju. Za secesiju RS-a u formi samoopredjeljenja bi takva većina podrazumijevala da Srbi kao autohtona etnička zajednica naseljavaju u dominantnoj većini teritorij RS-a. Drugim riječima, od pravila da se samo narod može pozvati na secesiju moglo bi se odstupiti u korist entiteta RS-a ako bi on predstavljao zaokružen, cjelovit teritorij, sposoban za preživljavanje, a zatim, pod uslovom da obuhvata značajnu ili isključivu većinu naroda koji ga tradicionalno naseljava. Procjeniti se mora, prema tome, najprije, njegova prirodna zaokruženost, zatim, autohtonost srpskog naroda na postojećem teritoriju kao i pitanja većina.

Tezu o kompaktnom teritoriju RS-a koji podrazumijeva zaokruženu geografsku cjelinu, neće biti lako odbraniti – već bi od ove tačke uvezivanje prava na samoopredjeljenje Srba sa teritorijem entiteta bio gotovo neizvodiv argumentativni poduhvat. Ako bi se, ipak, uz ignoranciju geografskih specifičnosti, prihvatilo da je teritorijalna struktura RS-a uobičajena u kompaktnu geografsku cjelinu koja može samostalno egzistirati, ostaje otvoreno pitanje autohtonosti i dominantne većine. Zasigurno se ne može osporiti da Srbi predstavljaju dominantnu većinu u današnjoj RS, kao što se na razini činjenica ne može obesnažiti stav da je današnja populaciona slika RS-a produkt etničkog čišćenja, genocida i planskog raseljavanja nesrpskog uz plansko naseljavanje srpskog stanovništva

⁴⁰ Usp. OETER (bilj. 9), s772 i dalje; M. HERDEGEN, *Völkerrecht* (12. izd.), München 2013, s. 267 i dalje, HAILBRONNER/KAU (bilj. 25), s. 200.

⁴¹ Posebni izvjestilac Komisije za ljudska prava je zaključio da su srpske trupe u proljeće 1999. godine provodile „systematic campaign of ethnic cleansing and terror“. Periodic Report on the Situation of Human Rights in the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro), the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina, Submitted by the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, UN Doc. A/54/396-S/1999/1000 od 24. 09. 1999, st. 96.

⁴² WIRTH (bilj. 9), s. 1072 i dalje; STEIN/V. BUTTLAR (bilj. 27), s. 201 sa daljim uputama.

⁴³ WIRTH (bilj. 9), s. 1072; C. T. omuschat, *Yugoslavia's Damaged Sovereignty over the Province of Kosovo*, u: G. Kreijen (ur.), *State, Sovereignty, and International Governance*, Oxford 2002, s. 343; K. Doehring, *Self-Determination*, u: Simma (ur.), *The Charter of the United Nations*, tom I, (2. izd.), Oxford 2002, randnr. 40; G. Seidel, *A New Dimension of the Right of Self-Determination in Kosovo?* u: Tomuschat (ur.), *Kosovo and the International Community – a Legal Assessment*, Hague/London 2002, s. 209; R. Muharremi, *Treuhandverwaltung zwischen Friedenswahrung, Souveränität und Selbstbestimmungsrecht*, Baden-Baden 2005, s. 142;

na teritoriju današnjeg entiteta.⁴⁴ U pogledu isključive ili dominantne većine srpskog stanovništva ne može se zaobići procjena da bi nesrpsko stanovništvo na današnjem teritoriju RSa u uslovima popisa iz 1991. godine (to je jedini mjerodavan podatak) bilo zastupljeno sa nepunih pedeset procenata. Ovaj teritorij je predstavljao njihovu tradicionalnu naseobinu⁴⁵. Prema tome, nema razumnih razloga koji bi upućivali na onu uzajamnu vezu između Srba i Republik Srpske na osnovu koje bi postala prihvatljiva teza o RS-u kao tradicionalnom srpskom teritoriju na kojem Srbi predstavljaju dominantnu većinu. Ni jedan od uslova nije ispunjen, zapravo, površnom analizom bi se pokazalo da manji bosanski entitet ni pod kojim uslovom ne može funkcionirati kao teritorijalna baza na koju bi se nadgradio zahtjev da se primijeni princip samoodređenja u formi secesije.

Ostala je mogućnost da Srbi kao *narod* istaknu zahtjeva za samoodređenjem u formi secesije, ali na teritoriju koji još uvijek nije definiran. Da bi takav zahtjev bio pravno prihvatljiv neophodno je dodatno provjeriti da li je ispunjena pretpostavka *nepodnošljive diskriminacije*. Prema ovom kriteriju Srbi bi u Bosni i Hercegovini morali, zbog etničkih svojstava do te mjere biti diskriminirani (u odnosu na većinske narode), da bi isključivo secesija došla u obzir kao srazmjerna reakcija na potrebe kolektivne zaštite Srba. Pri tom se konkretne okolnosti ne smiju procjenjivati na osnovu političkih proklamacija i literarnih stavova, nego na osnovu objektivno provjerljivih činjenica koje uključuju i postojeću pravnu konstelaciju.

Budući da se Srbi u BiH nalaze u statusu jednog „konstitutivnog naroda“ koji ne predstavlja manjinu, to se njegova kolektivna prava ne mogu razumijevati izvan korelacije sa kolektivnim pravima drugih konstitutivnih naroda i izvan ustavnog statusa koji im pripada. U tom bi kontekstu bio sasvim nerealan zaključak da su u pogledu političkog statusa Srbi dovedeni u neravnopravan položaj. Nešto bliže realnim okolnostima bi bila procjena da je srpski etnikum u povlaštenom položaju, upravo u mjeri u kojoj se srpstvo stapa sa institucionalnom strukturom RSa; ništa drugo ne slijedi iz analize političke prakse i socijalnog života.⁴⁶ U pogledu jezika, vjere i kulture (u najširem smislu) ne vidi se ni jedan razlog za razumnu sumnju da su Srbi pravno osigurali svoje kolektivne pozicije u dejtonskom uređenju⁴⁷. Tako politička dogradnja često prevazilazi realne potrebe jednog naroda: srpski jezik i ćirilčno pismo su dio obrazovanja i javne upotrebe, pravoslavna vjera je prateći dio svakodnevnih socijalnih rituala, od krsnih slava gradova, policijskih i vojnih jedinica do osvješćavanja javnih ustanova i zgrada, pretvaranje ranijih javnih ustanova u ustanove koje pod entitetskim egidom otjelotvoruju srpstvo (pozorišta, izdavačka preduzeća, akademija isl) do otklanjanja pridjeva „bosanski“ u imenima geografskih toponima i

⁴⁴ Prema grubim procjenama na području današnje RS je prije rata (popisi 1991) živjelo oko 45% nesrpskog stanovništva (usp. K. TRNKA, *Ustavno pravo*, 2. izd., Sarajevo 2006, s. 269 i 327). Prema popisima iz 2013. na području današnjeg RS-a je udio bošnjačkog stanovništva sa 28% iz 1991. prepolovljen na 14% u 1993, udio hrvatskog je sa 9,2% iz 1991. pao na 2,4% u 2013, a udio srpskog stanovništva je sa 55,5% iz 1991. skočio na 81,5% u 2013. Udio ostalih je sa 7,3% iz 1991. pao na 2,1% u 2013. Svi podaci na linku <http://www.statistika.ba/> (očitanje 17. 04. 2022).

⁴⁵ Prema statističkim podacima popisa iz 2013. godine je od ukupno 2745 naselja u odnosu na 1991, 78 bošnjačkih naselja postalo nenaseljeno područje, a 182 su postala srpska naselja; 2 hrvatska naselja su postala nenaseljena, a 61 je postalo srpsko; 57 srpskih naselja su postala nenaseljena, 7 je postalo bošnjačko, a 1 hrvatsko. Etnička slika opština je promijenjena tako da su 11 bošnjačkih opština i 2 hrvatske opštine (1991) postale srpskim, a 1 hrvatska bošnjačkom. Ni jedna srpska opština nije u etničkoj slici postala nesrpskom. Podaci sa <http://www.statistika.ba/>.

⁴⁶ Usp. analize kod ŠARČEVIĆ (bilj 8), s 185-221.

⁴⁷ To se najbolje vidi iz činjenice da su se entiteti sve do odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda smatrali ekskluzivnim teritorijalnim jedinicama naroda, RS u tmo smislu kao ekskluzivni teritorij Srba na kojem se upravo vlada u ime Srba. Usp. npr napomene kod L. BALIĆ, *Pravna priroda i političke refleksije bosanskohercegovačkog federalizma*, u: E. ŠARČEVIĆ (ur.), *Bosanskohercegovački federalizam*, Sarajevo 2020, s. (11 i dalje) 27.

njihova djelimična zamjena pridjevom „srpski“ („srpske šume“ npr.) jednoznačno ukazuju da ne može biti govora o nepodnošljivoj diskriminaciji Srba u opisanom smislu.

Prema tome, *nosilac* ofanzivnog prava na samoodređenje ostaju Srbi. Ali, oni se u aktuelnoj bosanskohercegovačkoj konstelaciji na njega ne mogu pozvati, ni kao *narod*, ni kao *entitet*, budući da ne ispunjavaju ni jedan od uslova koji je neophodan za pravno valjano utemeljenje samoopredjeljenja u formi secesije. Referendum koji se ovim povodom najavljuje, otprilike od proglašenja i priznanja kosovske nezavisnosti, nema uporište u međunarodnopravnim standardima. S obzirom da su Srbi kao „konstitutivni narod“ definirali svoj ustavni status unutar dejtonskog modela, oni su time postali dio bosanskohercegovačke nacije (državnog naroda) i iscrpili su pravo na samoodređenje u defanzivnoj formi. Ovim svakako ne želim reći da je pravo na samoopredjeljenje jednom zauvijek iscrpljeno. Situacija koja prema važećem međunarodnom pravu opravdava primjenu standarda samoopredjeljenja i secesiju može nastupiti primjenom represivnih državnih mjera. U takvoj situaciji državi ne bi bilo dopušteno da upućujući na iscrpljivanje prava na samoopredjeljenje ranijim ustavnim aktima osporava secesiju⁴⁸.

Tako se diskurs o otcjepljenju i nezavisnosti RSa ne može razumijevati izvan lokalnih političkih rituala i velikosrpskih potreba: čini se da je zagovaranje nezavisnost RSa u funkciji stvaranja socijalnog haosa koji bi, eventualno, rezultirao priznanjem faktičkog stanja – obrazac koji je već provjeren uspostavljanjem struktura koje nose današnji entitet RSa. Ono se, međutim, ne može braniti ni jednim pravnim argumentom. Izvan pravnih argumenata stoji, ipak, državna praksa, koja navodi na zaključak da moderno priznanje država počiva na političkim interesima i diskrecionim ovlaštenjima samih država, a ne na međunarodnopravnim standardima.⁴⁹ Moguća secesija RS-a na osnovu „referenduma građana“ izlazi iz okvira pravnog upravljanja socijalnim procesima i ulazi u domen realne raspoloživosti vojno-policijskih snaga – referendum i nezavisnost od te tačke nisu više pitanje prava, nego nasilja. Srpske vojne, vjerske i političke elite su preživjele dejtonski proces u gotovo netaknutom obliku i integrirane su u dejtonsku strukturu. U tom pogledu postoji višak „institucionalnog iskustva“ u profiliranju socijalnog haosa – ne treba sumnjati da će se pružena prilika iskoristiti u punom kapacitetu. Praktična politika koju u današnjoj Republici Srpskoj provode svesrpske partije pod političkim kišobranom SNSD-a je odlična ilustracija političkog divljanja koje iz dana u dan proizvodi pravni i socijalni kaos. Na prvom mjestu je kršenje ustavnog prava pozivanjem na „izvorni Dayton“ i neprovođenje presuda Ustavnog suda BiH,⁵⁰ na drugom

⁴⁸ D. MURSWIEK, *The Issue of a Right of Secession – Reconsidered*, u: C. THOMUSCHAT (ur.), *Modern Law of Self-Determination*, Dordrecht idr. 1993, s. 27; HOBE (bilj. 9), s. 116.

⁴⁹ U tom smislu, uz isticanje BiH i Makedonije kao primjera S. KNEZović, *Europska politika u vrijeme disolucije jugoslovenske federacije*, *Politička misao*, 3/XLIII/2006), s. (109 i dalje) 112.

⁵⁰ Usp. ilustracije radi, niz javnih istupa člana predsjedništva BiH M. Dodika (SNSD BiH), npr: *Ako se ne vratimo na izvorni Dayton RS će krenuti ka izlazu*, izvještaj Hrvatskog medijskog servisa od 07. 01. 2022 (pod: <https://hms.ba/dodik-ako-se-ne-vratimo-na-izvorni-dayton-rs-ce-krenuti-ka-izlazu/>); *Ako ne bude povratka na izvorni Dayton za šest mjeseci proglasit ćemo neovisnost RS-a*, agencijska vijest SRNA od 25. 09. 2021 (pod: <https://www.dnevnik.ba/vijesti/dodik-ako-ne-bude-povratka-na-izvorni-dayton-za-est-mjeseci-proglasit-cemo-neovisnost-rs-a-2617362>). Od 2000. i djelimičnih odluka Ustavnog suda BiH istaknuti funkcioneri RS-a osporavaju primjenu odluka Ustavnog suda BiH i zagovaraju njihovo kršenje, posebno se krši odluka o „Danu RS-a“ koji je faktički dva puta proglašavana neustavnom. Jednom je Ustavni sud (odlukom od 26.11. 2015) utvrdio da je 9. januar neustavan kao „Dan Republike Srpske“ ocijenivši neustavnim dio Zakona o praznicima RS-a i zatražio je od NSRS da izmijeni sporne odredbe. Komisije za provođenje referenduma je naredne godine (25. 09. 2016) provela referendum o 9. Januaru, usprkos zabrani Ustavnog suda, koji je kasnije poništio njegove rezultate. Potom je NSRS iz Zakona o praznicima izbacila Zakon o Danu Republike Srpske i usvojila ga kao zaseban sekularni praznik. Ustavni sud BiH je potom drugi put proglasio neustavnim 9. Januar kao „Dan Republike“, ovoga puta poništivši dio odgovarajućeg propisa o Danu Republike Srpske. Usprkos ovim odlukama, vlasti Republike Srpske još uvijek održavaju 9. januar kao entitetski praznik (usp. npr. Izvještaj Radija slobodna Evropa o održavanju defilea u Banjaluci povodom obilježavanja

je idologija „srpskog sveta“ koja računa sa osamostaljenjem Republike Srpske kao srpske države i njeno pripajanje Srbiji⁵¹.

No, prethodni nalaz još uvijek ne stavlja tačku na problem entitetske secesije. On može biti doveden u pitanje s obzirom na *državnu praksu* priznanja novih država koje su nastale po raspadu Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Ovdje su kao subjekti secesije priznati federalni entiteti (republike), a ne narodi, iako su, kako to pokazuje srpski zahtjev za životom u jednoj državi i održavanje srpskih *de-facto* režima u Hrvatskoj i BiH, zajedno sa hrvatskom Herceg-Bosnom, pojedini narodi isticali državopravne zahtjeve pozivajući se na samoopredjeljenje ili samoodređenje.⁵² Pitanje je, dakle, da li raspad Sovjetskog Saveza i Jugoslavije baca novo svjetlo na ovaj problem i može li se na osnovu prakse priznanja novonastalih država izvesti zaključak da se entiteti („republike“), u koje su politički organizirani narodi, moraju prihvatiti kao subjekti samoopredjeljenja.

6. Federalne jedinice i ofanzivno samoodređenje

Bez obzira na činenicu da se nastanak novih država na tlu Sovjetskog Saveza i Jugoslavije ne razumijeva isključivo kao secesija, nego kao posljedica dismembracije federalne države,⁵³ za ovdje

9. januara 2022. pod <https://www.slobodnaevropa.org/a/januar-rs-nesutavni-praznik/31642751.html>). Konačno je najilustrativnije kršenje odluka Ustavnog suda BiH se odnosi na primjenu Odluke o državnoj imovini. Republika Srpska je jednostranim aktom usvojila zakon koji regulira ovu materiju ignorišući u potpunosti sve elemente odluke Ustavnog suda BiH o državnoj imovini iz jula 2012. Entitetski Zakon o nepokretnoj imovini koja se koristi za funkcioniranje javne vlasti RS, koji je NSRS usvojila 10. 02. 2022. i koji je objavljen u Sl. gl. RS 05. 04. 2022. godine je 12. 04. 2022. obustavio od primjene Visoki predstavnik za BiH. Nalog o obustavljanju primjene Zakona o nepokretnoj imovini koja se koristi za funkcioniranje javne vlasti može se preuzeti na web stranici OHR-a pod linkom <http://www.ohr.int/nalog-o-obustavljanju-primjene-zakona-o-nepokretnoj-imovini-koja-se-koristi-za-funkcionisanje-javne-vlasti/>. (Svi linkovi očitani 20.04.2022).

⁵¹ Usp. Strategiju odbrane i njenu prezentaciju pod: <https://www.mod.gov.rs/lat/14848/ministar-vulin-u-skupstini-predstavio-strategiju-odbrane-i-nacionalne-bezbednosti-republike-srbije-14848> (očitanje 17. 04. 2022)., S. Biserko, Srpski svet i NGO-sektor, pod: https://fcjp.ba/analize/Sonja_Biserko-Srpski_svet_i_NGO-sektor1.pdf (očitanje 07. 05. 2020).

⁵² U Preambuli Odluke o osnivanju skupštine *srpskog naroda* u BiH od 24. 10. 1991. (*Sl. glasnik srpskog naroda u BiH* 1/1992) poslanici Kluba Srpske demokratske stranke u republičkoj Skupštini BiH su se proglasili legitimnim predstavnicima srpskog naroda u BiH i donijeli Odluku o osnivanju skupštine srpskog naroda, pozivajući se na ustavom utvrđeno „pravo na samoopredjeljenje uključujući i pravo na otejepljenje“. Pozivanje na isto pravo slijedi i u Odluci o ostajanju srpskog naroda BiH u zajedničkoj državi Jugoslaviji (24. 10. 1991, na istom mjestu) i u Odluci o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u BiH od istog dana (na istom mjestu). U br. 4 Deklaracije skupštine srpskog naroda u BiH od 24. 10. 1991. (na istom mjestu) se ističe da srpski narod ima istorijsko pravo i stvarne interese da živi u jednoj saveznoj državi sa ostalima dijelovima srpskog naroda. Konačno, u Odluci o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijama savezne države Jugoslavije (21. 11. 1991, objavljena na istom mjestu) se srpski narod poziva u tački VI. da se odupre nasilnom otejepljenju nabrojanih teritorija od Jugoslavije. U prvoj alineji „Prijedorske deklaracije od 31. 10. 1992. (Deklaracija o saradnji i težnjama za ujedinjenjem Republike srpske i Republike srpske krajine, u: S. RADULović, *Sudbina Kranije*, Beograd 1996, s. 154-155) se ističe pravo naroda na samoodređenje kao pravo da narod slobodno odredi svoj politički status i da je ono sveto i neotuđivo. U Odluci o uspostavi hrvatske zajednice Herceg-Bosna (od 18. 12. 1991, *Narodni list HZ H-B*, 1/1992) „Hrvati Bosne i Hercegovine kroz svoju stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu“ se pozivaju na opšteprihvaćena načela „u suvremenom svijetu o neotuđivosti i nedjeljivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i suverenost naroda“ (član I st. 3, Razlozi uspostave).

⁵³ U korist *dismembracije* npr. MURSWIEK (bilj. 9), s. 315; HAILBRONNER/KAU (bilj. 23), s. 214 i uz oslonac na odluku Badinterove komisije; diferencirano E. KLEIN, Die Internationalen und Supranationalen Organisationen, na istom mjestu, u korist *dismembracije* za Čehoslovačku i BiH, s. 296, sa Sovjetski Savez u korist različitih secesija, s. 297; Mišljenje br. 1 Arbitražne komisije („Badinterova komisija“) o procesu raspada i o kriterijima za prestanak postojanja bivše SFRJ (10. 12. 1991. godine), Politička misao 1/33/1996, s. 166 i dalje; u korist secesije, odnosno

razmatrano pitanje to ne igra nikakvu ulogu. Rezultat je u obje varijante isti: nije uvaženo deklariranje prava na samoopredjeljenje Srba u Hrvatskoj, Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini, nego su u postupku priznanja novonastalih država prihvaćeni rezultati referenduma građana koji su, opet, provedeni prema nacionalnom pravu. Dakle, samo su državni narodi (nacije) organizirani u federalne jedinice (republike) svaki put uzimani kao nosioci odluke o osamostaljenju dok su etnički narodi ignorirani kao subjekti samoodređenja.

Takvo stajalište se mora razumijevati s obzirom na pitanje da li su Srbi, kao narod, ispunjavali uslove potrebne za priznavanje nezavisne države u formi ofanzivnog prava na samoopredjeljenje. Postavljeno pitanje priziva u sjećanje činjenicu da države u praksi priznavanja, za razliku od samoproglašnih predstavnika srpskog naroda, nisu težnju za osamostaljenjem pojedinih jugoslovenskih republika posmatrale isključivo kao pitanje jugoslovenskog ustavnog prava, nego kao predmet internacionalnog prava na koji su se morala primijeniti načela samoopredjeljenja. Pri tom su upravo državni narodi (republičke nacije) konkludentno uzmani kao subjekti samoopredjeljenja i to bez obzira na činjenicu da li im konkretno pripada pravo na secesiju. Čini se da je u ovoj tački postignuta opšta saglasnost među državama,⁵⁴ a obješnjenje koje je uslijedilo u Skupštini republike BiH da pojam „narodi“ iz Brijunske deklaracije podrazumijeva državni narod,⁵⁵ pokazuje da je sa iste pozicije bosanskohercegovačka vlada ulazila u pregovore o raspadu Jugoslavije.

Pri tom nije izgubljeno iz vida pitanje da li se mora priznati jedna ili više novih država čiji će nosioci biti etnički Srbi. Odgovor je uslijedio priznavanjem prava na secesiju bivšim jugoslovenskim republikama, a ne konkretnim narodima. Pod kojim uslovima je pravo na secesiju priznato državnim narodima, zavisilo je od ocjene ustavnopravnih rješenja, političkih odnosa i konkretnih političkih događaja u državama koje su zatražile priznanje. Zadržimo se primjerice na Hrvatskoj i konkretnim prilikama s početka 1991. godine. Ovdje se moglo, na jednoj strani, poći od procjene da je politička programatika i konkretno držanje Srba u Hrvatskoj ugrožavalo egzistenciju hrvatske države, ili da je činjenična pretpostavka neprihvatljive diskriminacije bila ispunjena samo u pogledu Hrvatske, a ne i u pogledu etničkih Srba. U prilog egzistencijalne opasnosti govori tok samog rata koji je poprimio razmjere uništenja državne infrastrukture, gradova i iznad svega nesrpskog civilnog stanovništva. Sve je zadobilo jasne obrise planskog protjerivanja nesrpskog stanovništva iz etnički miješanih područja u kojima su Srbi predstavljali većinu.

Na drugoj strani se moglo poći od procjene da nije postojala egzistencijalna opasnost po Hrvatsku i da nije ispunjena činjenična pretpostavka nepodnošljive diskriminacije hrvatskog naroda. U tom bi se slučaju moralo zaključiti da je praksa priznavanja Hrvatske uslijedila na osnovu olakšane realizacije prava na samoopredjeljenje. Pri tom se u relevantne procjene moralo uračunati da su Hrvatska i Slovenija najprije pokušavale održati, a ne razoriti, Jugoslaviju insistiranjem na stvaranju konfederacije bivših jugoslovenskih republika. Kako se takva ideja nije mogla realizirati, zbog suprostavljanja Srba, proglašenje hrvatske nezavisnosti od 25. juna 1991. je utemeljeno objašnjenjem da se ne želi podjela Jugoslavije nego da je osamostaljenje Hrvatske u funkciji

produžene/nastavljene secesije npr. V. EPPING, Internationales Organisationen, u: IPSEN (bilj. 9), s. 397; Y. Z. BLUM, UN membership of the „New“ Yugoslavia: Continuity or Break?, *AJIL* 86/1992, s. (830 i dalje) 833; W. HUMMER, Probleme der Staatennachfolge am Beispiel Jugoslawien, *SZIER* 3/1993, s. (425 i dalje) 436. Prikaz opcija u kontekstu priznanja Hrvatske i Slovenije, *KNEZović* (bilj. 36), s. 116 i dalje.

⁵⁴ Usp. npr. Mišljenje br. 1 Badinterove komisije (bilj. 53), tačka 1.a. kao u zajedničku izjavu ministara EZ i jugoslovenskih strana u konfliktu o mirovnom planu za Jugoslaviju, Brioni 07. 07. 1991, njemački prevod EA 1991, s. D 537, zatim, Izjavu o situaciji u Jugoslaviji od 05. 07. 1991, EA 1991, s. D 536, Izjavu uz Smjernice o priznanju novih država u istočnoj Evropi; usp. također *MURSWIEK* (bilj. 9), s. 317.

⁵⁵ R. MAHMUTČEHAJIĆ, *Oslobođenje*, 12. 07. 1991.

obnavljanja odnosa unutar Jugoslavije.⁵⁶ Takav razvoj je rat koji je povela JNA protiv Slovenij i Hrvatske, a zatim kao srpski dio JNA i protiv BiH, učinio nemogućim. U bilans „hrvatskog slučaja“ ulazi tako propao pokušaj konfederaliziranja jugoslovenske federacije, zatim, populaciono višenarodna hrvatska nacija (državni narod), konačno, teritorijalno razgraničena država sa sopstvenim organima. Zahtjev za osamostaljenje su podnijeli organi takve republike i on se odnosio na postojeći teritorij. Prema tome, ako se položaj Hrvatske u času priznanja ne procjenjuje kao egzistencijalno ugrožen ili kao nediskrimnitorski, to znači da njeno priznanje dolazi kao dokaz da internacionalna praksa prihvata pravo na secesiju neovisno o položaju ugroženosti ako su ispunjeni sljedeći uslovi: iscrpljena mogućnost defanzivnog samoodređenja (konfederalizacija), politički, ustavno i teritorijalno određen ili odrediv državni narod (nacija) kao subjekt odluke.

Vratio bih se sada se na osnovno pitanje: status Srba. Da bi se ono dovelo u kontekst priznavanja prava na secesiju, mora se, uz upravo istaknute elemente, podsjetiti na specifičnosti koje su pratile osamostaljivanje Hrvatske i BiH. Karakteriziralo ga je dominantna pozicija etničkih Srba u policiji, birokratskim i vojnim strukturama; ona je po proglašenju srpskih republika i po isticanju srpskog prava na samoopredjeljenje dovela do nasilja u etnički miješanim sredinama i do stvaranja etnički čistog teritorija, a u Bosni i do genocida nad Muslimanima/Bošnjacima. U tom kontekstu su Srbi pokrenuli proces koji je trebao dovesti do stvaranja svesrpske države.⁵⁷ Pogledaju li se nešto pažljivije srpske proklamacije o samoopredjeljenju (samoodređenju) uočiće se da one preferiraju neodređen i u pravilu neodrediv teritorij. U prvi ustavni akt bosanskohercegovačkih Srba je npr. ušao propis da teritorij „Republike čine područja autonomnih oblasti, opština i drugih srpskih etničkih cjelina, uključujući i područja na kojima je nad srpskim narodom u drugom svjetskom ratu izvršen zločin genocida“.⁵⁸

Da je takve „etničke cjeline“ tek trebalo pretvoriti u kompaktan teritorij, potvrdile su ne samo politički stavovi srpskih vođa,⁵⁹ nego konkretna ratna dejstva. Njihov primarni cilj je bio stvaranje etnički čistog prostora.⁶⁰ Već se od ove tačke mora odbaciti priznavanje srpskih teritorijalnih cjelina kao državotvornih entiteta koji su nastali na osnovu prava na samoopredjeljenje i koji bi naknadnom realizacijom ovog prava bili prevedeni u srpsku državu. Doda li mu se kriterij diskriminacije, neće bit moguće pronaći ni jedan argument koji bi opredijelio za prihvatanje stava da su Srbi u periodu disolucije Jugoslavije zbog svojih etničkih svojstava diskriminirani u mjeri koja opravdava primjenu principa ofanzivnog prava na samoopredjeljenje. Budući da se u Bosni i Hercegovini već od kraja jula 1991. godine intenzivno radilo na naoružavanju pripadnika srpskog

⁵⁶ Tako zamjenik predsjednika Parlamenta RH, V. ŠEKŠ u objašnjenju zakonskog prijedloga koji je regulirao odvajanje, citirano prema FAZ od 26. 06. 1991.

⁵⁷ Iz mnoštva sličnih ilustrativan je npr. stav J. RAŠKOVIĆA: „Nama ne treba velika Srbija već samo realne granice u kojima će živjeti Srbi i vladati sobom“ (u Čačaku, prema Politici od 15. 05. 1991).

⁵⁸ Čl. 2 Ustava srpske republike BiH, *Sl. glasnik srpskog naroda u BiH* 3/1992. (od 16. 03. 1992).

⁵⁹ Ilustrativan je često citiran stav tadašnjeg predsjednika SDSa BiH, R. KARADŽIĆA na skupštinskom zasjedanju iz oktobra 1991: „Ovo je treća-četvrta republika koja ne želi biti u Jugoslaviji... Put kojim su krenuli je ista auto-cesta koja je vodila Hrvatsku u pakao, samo što bi taj pakao rata u BiH bio teži, a u kome bi i muslimanski narod možda mogao nestati. Zato nemojte po Evropi nasotjati da isposlujete nešto na što nemate pravo“ (Večernje novosti, 16. 10. 1991). Dalji podaci u izvještaju R. DE LA BROSSE (Politička propaganda i projekt „Svi Srbi u jednoj državi“: posledice i instrumentalizacija medija za ultranacionalističke svrhe) koji je pripremljen za potrebe Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, iz januara 2003, objavljen u: S. BISERKO (ur.), Milošević vs. Jugoslavija, Knjiga I, Beograd 2004, s. 125 i dalje.

⁶⁰ Relevantni podaci kod N. MALKOLM, *Povijest Bosne*, Zagreb/Sarajevo 1994, s. 311 i dalje; M.-J. CALIC, *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegowina*, prošireno novo izd, Frankfurt a.M. 1996, s. 98 i dalje, 130.

naroda, a da je nakon aprila 1992. savezni SUP naoružavao novoformirani srpski MUP RS-a,⁶¹ mora se prihvatiti da je u srpskim političkim strukturama postojala svijest o većim oružanim konfliktima. U tom su smislu uz naoružavanje srpskog naroda organizirane paravojne formacije koje su pod nadzorom srpskih političkih struktura bile aktivne u borbama protiv Armije BiH i jedinica hrvatskih postrojbi.⁶² Već se iz ova dva elementa vidi da su pripreme za oružani obračun u direktnoj vezi sa pozicijom koja ne upućuje na dovođenje u neravnopravan položaj ili diskriminaciju Srba koja bi opravdala secesiju zbog neprihvatljive diskriminacije.

Isto tako ni ustavnopravno pozicioniranje Srba u sistem republičkog ustavnog uređenja ne ukazuje da su postojali elementi diskriminatornog karaktera. Iz ratne historije stvaranja uslova za priznanje srpskih država se, prema tome, ne može izvesti zaključak o postojanju autohtonog teritorija sa jasnim većinama, posebno o neprihvatljivoj diskriminaciji etničkih Srba u novonastalim državama. Praksa priznanja govori da se srpski narod nije mogao na pravno prihvatljiv način pozvati na samoopredjeljenje i utemeljenje vlastite države, jer nije bila ispunjena ni jedna od pretpostavki koje ofanzivno samoopredjeljenje zahtijeva. Uz sve to dolazi i neiscrpljena mogućnost defanzivnog prava na samoopredjeljenje koje su Srbi (u Hrvatskoj prije svega) odbacili kao potpuno neprihvatljivo. U bosanskohercegovačkim uslovima su samoprolašeni predstavnici srpskog naroda već u oktobru 1991. godine jasno naglašavali da predstavljaju jedan konstitutivni narod, ali su istovremeno odbacili i samu mogućnost defanzivnog samoopredjeljenja u statusu nacionalone manjine proglašavajući takvu mogućnost zavjerom protiv srpskog naroda.⁶³

Bivše jugoslovenske republike su u pravnom smislu fungirale kao države jednog ili više konstitutivnih naroda; ustavnim pravom su izjednačena prava naroda BiH i pripadnika drugih etničkih grupa tako da etnička pripadnost nije predstavljala razlog pravnih ili političkih diskriminacija.⁶⁴ U Bosni i Hercegovini je srpski narod u punom kapacitetu bio konstitutivna: on je nosio državnost i ustavotvorstvo Bosne i Hercegovine kao države njenih građana i nije se u smislu negativne diskriminacije razlikovao od ostalih naroda. Republičke nacije su upravo zbog toga prihvatane kao subjekt samoopredjeljenja.⁶⁵ Da bi srpski zahtjev za secesijom bio prihvatljiv, bilo je neophodno uspostaviti državopravno ustrojstvo koje odgovara osobinama jedne države u međunarodnom pravnom smislu. Prije svega, ona se morala uspostaviti kao efektivna vladavina na secidiranom teritoriju, sa izgledima na trajanje, zatim, morao se zadovoljiti uslov autohtonog teritorija sa dominantnom populacionom većinom i, konačno, kriterij neprihvatljive diskriminacije zbog etničkih svojstava. Dok se u vremenskoj dimenziji o republici srpskog naroda BiH može govoriti kao o stabiliziranom *de-facto* režimu⁶⁶, odgovarajuća „stabilnost“ nije postojala u fazi

⁶¹ Detaljni podaci u istraživačkom izvještaju K. A. NILSENA, pripremljen za potrebe Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u slučaju Krajišnjik (IT-00-39), objavljen pod naslovom Ministarstva unutrašnjih poslova bosanskih Srba: Geneza, učinak, komanda i kontrola 1990-1992, u: BISERKO (bilj. 44), s. (281 i dalje) 382-384.

⁶² NILSEN (bilj. 46), s. 383; MALKOLM (bilj. 60), s. 298 i dalje.

⁶³ Upravo je u Arbitražnom mišljenju br 2 Badinterove komisije od 11. 01. 1992. (bilj. 53) pod pretpostavkom nepovredivosti postojećih republičkih granica zahtijevano da se srpskom narodu u BiH i Hrvatskoj, ukoliko to žele, umjesto građanstva prizna nacionalnost. Prevedeno u standardiziranu terminologiju, srpsko stanovništvo BiH i Hrvatske je imalo pravo da se u formi defanzivnog prava na samoodređenje opredjeli za status nacionalne manjine a da se novonastale države obavežu na obezbjeđenje svih prava priznatih manjinama i etničkim grupama uz obezbjeđenje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda (usp. br. 4. Mišljenja).

⁶⁴ Usp. Mišljenje br. 4 Badinterove komisije od 11. 01. 1992. (bilj. 53)

⁶⁵ Samo u tom smislu zahtjev Badinterove komisije (Mišljenje br. 4, bilj. 53) da se putem referenduma građana zu ignoranciju etničkog plebiscita, provjeri volja nacije („izražavanje volje stanovništva BiH“) o državnoj nezavisnosti.

⁶⁶ ŠARČEVIĆ (bilj. 8), s. 332 i dalje.

isticanja zahtjeva za ofanzivnim samoodređenjem. Ostali uslovi nisu bili ispunjeni do potpisivanja mirovnog sporazuma.

Iako se u opisanim konstelacijama na prvi pogled čini da se samo narod koji je prethodno organiziran u federalnu jedinicu (republiku) može pozvati na pravo na samoopredjeljenje i da ga može praktično realizirati, iz sistematske perspektive internacionalnog prava se vidi da samo narod ostaje subjektom prava na samoopredjeljenje i potencijalni subjekt prava na secesiju, čak i ako ne raspolaže ustavnopravno statuiranim teritorijem, unutardržavnim organima vlasti i upravnim kompetencijama.⁶⁷ Analiza srpskog pozivanja na pravo na samoopredjeljenje, pokazuje, međutim, da ni teritorijalno-pravno zaokruživanje jednog prostora u politički, vjerski i vojno kontrolirano jedinstvo ne osigurava priznanje ovog prava – ono je moguće isključivo pod pretpostavkom ispunjenja dodatnih uslova, iznad svega, kriterijuma neprimjerene diskriminacije. Zbog toga se mora zaključiti da narod koji je upravo unutardržavnim mehanizmima organiziran kao „republika“ načelno nema pravo na secesiju. To važi u slučajevima u kojima takve republike jamče stvarnu autonomiju koja omogućuje narodu da očuva svoju identitet i svoju kulturnu autonomiju.⁶⁸

7. Facit

Pravo naroda na samoopredjeljenje je formulirano u procesu dekolonijalizacije, ali odavno nije ograničeno na dekolonizaciju. Danas ono ima status načela običajnog međunarodnog prava kojem je izričito priznato erga omnes djestvo. Iako ga pojedini dokumenti Ujedinjenih nacija principijelno definiraju kao jedinstveno pravo, ono je doktrinalno podijeljeno na unutrašnje (defanzivno) i na vanjsko (ofanzivno) samoopredjeljenje. Vanjsko je usmjereno na teritorijalni status jednog naroda, odnosno, na osnivanje vlastite države, unutrašnje je usmjereno na ostvarivanje samoopredjeljenja unutar postojeće države bez izmjene njenog teritorija. Unutrašnje samoopredjeljenje cilja na odnos jednog naroda i države, dakle naroda i vlade, i otjelotvoruje kolektivno ljudsko pravo koje osigurava odbrambene mehanizme protiv državnih mjera i učešća naroda u državnim odlukama. Vanjsko osigurava „izlazak“ jednog naroda iz države pod uslovima nepodnošljive diskriminacije koja obuhvata dvije pretpostavke: prva je diskriminacija naroda/manjine uz povredu fundamentalnih ljudskih prava, druga je isključenje naroda ili jednog njegovog djela iz procesa obrazovanja državnih odluka. Ofanzivno pravo u tom smislu može biti iskorišteno samo kao posljednje sredstvo, kao izlaz iz nužde koja podrazumijeva nemogućnost ili potpunu neefikasnost defanzivnog samoopredjeljenja.

Nosilac (subjekt) prava na samoopredjeljenje je narod kao zajednica jezika, porijekla, sudbine, kulture, rase, dakle, narod kao samodefinirana kulturno-biološka zajednica. Na ovo pravo se ne mogu pozvati države odnosno državni narodi (nacije). U bosanskohercegovačkim konstelacijama entiteti se ne mogu pozvati na samoopredjeljenje jer nisu ni formalni (ustavni) ni materijalni (demografski) supstrat jednog naroda. U njima „konstitutivni narodi“ upravo realizirali pravo na samoodređenje.

Srbima kao narodu ovo pravo stoji na raspolaganju, i u unutrašnjoj, i u vanjskoj formi. Oni su ga, međutim, u svakoj fazi bosanskohercegovačke ustavnosti konzumirali u formama unutrašnjeg (defanzivnog) samoopredjeljenja. Time su iscrpili mogućnost pozivanja na vanjsko (ofanzivno) samoopredjeljenje u formi secesije. Teritorijalni integritet BiH bi se mogao potisnuti kao pravna vrijednost u korist secesije i zahtjeva za ofanzivnim samoopredjeljenjem Srba samo ako bi

⁶⁷ MURSWIEK (bilj. 9), s. 330; HAILBRONNER/KAU (bilj. 23), s. 198/9.

⁶⁸ MURSWIEK (bilj. 9), s. 331.

postojali jasni dokazi o nepodnošljivoj diskriminaciji srpskog naroda koja ga dovodi u potčinjen položaj u kojem bi se sistematski ugrožavala ljudska prava njegovih pripadnika i u kojem ne bi imao mogućnost da participira u radu državnih organa. Ne postoji ni jedan dokaz koji bi išao u prilog ovakvom zaključku tako da se ne može potvrditi da bi srpski narod u BiH u bilo kojoj formi mogao osigurati provedbu ofanzivnog samoopredjeljenja. Suprotno bi bilo tačno: srpski narod zloupotrebom entiteta i ustavnih instituta od zaključenja mirovnog sporazuma generira ustavne krize koje predstavljaju ozbiljnu prijetnju sigurnosti, kako u BiH tako i u cijelom regionu.